

Vankka kuva agraariyhteisön teollistumisesta

Reija Satokangas: Talonpoika ja teollisuus vastakkain ja rinnakkain – Kemijokisuun agraariyhteisön murros 1860–1938. Studia Historica Septentrionalia 44. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi, 2004. 495 s.

■ Reija Satokankaan väitöskirja on laaja ja perusteellinen empiirinen tutkimus siitä, miten Kemijokisuun agraariyhteisö kohtasi teollistumisen haasteet 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkupuolella. Tutkimusasetelma, teollistumisen vaikutusten tutkiminen agraariyhteisön näkökulmasta käsin, on Suomessa harvinainen.

Useatkin maataloushistorian tutkijat (esim. Soininen, Peltonen ja Vihola) ovat tarkastelleet teollistumisen ja kaupallistumisen vaikutuksia maatalouden tuotantomuotoon ja agraariyhteisöjen sisäisiin suhteisiin, mutta näissä tutkimuksissa vaikutukset ovat olleet välittyneitä, vaikuttaen esimerkiksi

maanviljelystuotteiden ja puutavaran kysynnän ja hintojen kautta. Kaupunkitutkijoiden lähtökohtana taas on ollut urbaanin yhteisön kasvu ja kehitysprosessi lähes ”tyhjään tilaan” (esim. Heikki Waris, Sven-Erik Åström ja Pertti Haapala). Satokankaan tutkimuskohteessa teollisuus kasvoi suoraan agraariyhteisön sisälle tai ainakin sen välittömään yhteyteen. Tätä näkökulmaa on käytetty vain harvoissa kotimaisissa tutkimuksissa. Esikuvina voitaneen pitää Esko Aaltosen klassikkotutkimusta Forssasta ja Kimmo Rentolan ja Seppo Aallon tutkimusta Karkkilasta. Ulkomaisissa tutkimuksissa tätä lähestymistapaa on toki sovellettu runsaasti ja antropologeille ja kehitysmaatutkijoille näkökulma on tuttu.

Satokankaan työtä voidaan kuvata sanoilla ”massiivinen”, mutta ”mikrohistoriallinen”. Tutkimuskohdetta lähestytään monien eri ilmiöiden kautta ja kirjoittaja on hyödyntänyt lähes kaikki käytettävissä olevat, paikallista yhteisöä ja sen elämää kuvaavat lähteet. Tekijä hallitsee hyvin niin talous- ja sosiaalishistorian, väestöhistorian, poliittisen historian kuin kulttuuritutkimuksenkin metodeja. Lopputulos on paikoitellen hyvin yksityiskohtainen, jopa pikkutarkka. Joskus luki ja tuskaantuu, kun ei tahdo pysyä henkikirjoitettujen, konkirjoissa olleiden, passillisten ja passittomien ja ties keiden muiden kulkijoiden matkassa. Toisaalta monet teemat, esimerkiksi taistelu kalastus- ja uitto-oikeuksista, verotuskiistat, riidat koulujärjestelmän kustannuksista ja huolet yhteisön moraalien rappeutumisesta

on käsitelty monipuolisesti, syvällisesti ja eloisesti. Voidaan sanoa, että tutkimuksessa ovat varmasti mukana kaikki relevantit ainekset ja sellaisenaan se toimii hyvin paikallisen yhteisön elämänmenoa analysoivana ja tulkitsevana teoksena. On mainittava erikseen se, että tutkimus pohjautuu lujasti empiiriseen materiaaliin eikä analyysi irtoa liian kauaksi lähdeaineistosta.

Tutkimuskohdetta lähestytään kolmen eri näkökulman tai tason kautta. Niistä muodostuu tutkimuskehikko. Niiden avulla pyritään tavoittamaan tärkeimmät yhteisön luonteeseen, toimintaan ja kehitykseen liittyvät elementit. Nämä näkökulmat ovat (1) demograafis-sosiaaliset muutokset, jotka toimivat sekä muutosten selittäjinä että muutosten ilmentäjinä, (2) taloudellinen kehitys, jolla tarkoitetaan mm. elinkeinorakenteen muutosta, muutosten ajankohdista ja eri sektoreiden välisiä keskinäisiä suhteita (tekstissä taloudellinen kehitys nähdään myös yksinkertaisemmin erilaisin toimeentulokeinoina), (3) ajattelutapojen ja elämänmenon muutokset, jotka heijastuvat mm. erilaisina reaktiotapoina tai sosiaalisena toimintana.

Satokankaan tutkimuksessa olisi toivonut enemmän näiden keskeisten lähestymistapojen tai näkökulmien problematisointia ja analysointia ja niiden keskinäisten suhteiden pohdintaa. Se olisi tukenut ja tukevoittanut työtä. Koska tutkimusaineistoa on ollut runsaimmin käytettävissä väestöilmiöistä, vähemmän taloudellisesta kehityksestä ja niukasti mentaliteettitasosta, taloudelli-

sista muutoksista, lähinnä tehtaiden perustamisesta on tulleet muutosten alkuunpanija ja demografisista ilmiöistä kehityksen moottori. Tämä asetelma pakostakin johtaa ns. subjektien, esimerkiksi tutkimuksessa esiintyvien yksittäishenkilöiden Matildan ja Sakarin omien päätösten merkityksen aliarvioimiseen. On mielestäni myös arveluttavaa, voidaanko reaktiotavat tai sosiaalinen toiminta tulkita suoraan taustalla olleiden ajattelutapojen tai mentaliteettien osoitukseksi tai niiden murrosten heijastajiksi. Varsinkin tutkimuskauden alkuvuodella tämä yhteys jää heikoksi. Eräänä ratkaisumahdollisuutena olisi ollut esimerkiksi perhehistoria-aineistojen käyttäminen, jolloin kyllä kontekstualisoiva aineisto olisi pakostakin jäänyt vähäisemmäksi.

Tutkimus on jakaantunut kolmeen eri tarkastelujaksoon: teollisuuden synty ja teollisuuden ja maatalouden rinnakkainelo, teollisuuden kasvu ja avointen ristiriitojen kausi sekä teollisuuden nousu määrääväksi ja vähittäinen sopeutuminen rinnakkaineloon. Satokangas vie raskaan tutkimuskehikonsa läpi kaikki periodit ja analysoi sen avulla kullekin kaudelle ominaisia piirteitä ja muutosten syitä ja seurauksia. Varsinkin keskimmäisen kauden osalta kehikko toimii erinomaisesti, viimeisen kauden osalta se toimii, mutta ensimmäisen kauden ”mentaliteettitaso” olisi kaivannut syventämistä, jotta asetelma olisi toiminnut paremmin. Käytetty jaottelu ehkä ylikorostaa uusien tehtaiden perustamisen merkitystä alueelle. Koko tutkimuksen kannalta olisi voinut olla

rationaalista käsitellä kukin taso (siis demografinen, taloudellinen, mentaalinen) erikseen koko tutkimuskauden lävitse, jolloin esitys olisi myös tiivistynyt ja eräin paikoin esiintyvä toisto olisi vähentynyt. Myös taulukoiden ja kuvien lukumäärä olisi laskeutunut. Yhteenvedot olisivat voitu tarkastella eri tasojen välistä vuorovaikutusta ja loppuvuodella pohtia tulosten kansallista ja kansainvälistä yleistettävyyttä. Kaikille historian tutkijoille ongelma on toki tuttu: miten hallita samalla kertaa sekä teema että aika ja pitää sivumäärä kurissa.

Tutkimuksen aikarajauksen osalta voidaan esittää lievää kritiikkiä. Tutkittaessa agraariyhteisön murrosta (murrosia?), olisi ollut luontevaa aloittaa 1800-luvun alusta, hyvän aikaa ennen teollisuuden tuloa. Jos tutkitaan maatalouden ja teollisuuden keskinäisten suhteiden murrosta, olisi tutkimusperiodin voinut ulottaa 1960- ja 1970-luvulle, jolloin murros ”lopullisesti” tapahtui (jos on tapahtunut koskaan?). Resurssisyiden vuoksi on toki ymmärrettävää ja hyväksyttävää, että tarkastelu kohdennetaan yhteen keskeiseen murroskauteen, teollisuuden ”tulloon” paikkakunnalle ja teollisuuden aseman vahvistumiskauteen.

Tutkimuksen päätulos on seuraava: Paikallisesta, agraariyhteisön näkökulmasta, mikrohistorian metodein tutkittuna agraarinen tuotantomuoto ja sitä vastaavat elämänmuodot ja ajattelumallit näyttäisivät säilyneen hämmästyttävän muuttumattomina ainakin Kemijokiin agraariyhteisössä koko

tutkimuskauden ajan 1860-luvulta aina 1930-loppuun asti. Muutos on ollut pikemminkin määrällistä kuin laadullista, vaikka kyseistä ajanjaksoa luonnehditaan ”murrokseksi”. Tämä pysyvyys on yllättävää juuri siksi, että tutkimuskauden kuluessa tutkimuskohteen yhteyteen (jopa osin sen sisälle) kasvoi koko maan mitassa poikkeuksellisen suuri teollisuuskeskittymä, Kemijoen puunjalostuskompleksi. Talonpoikaisyhteisö ja teollisuus kasvoivat rinnakkain, vastakkain ja lomittain. Ne elivät toki vuorovaikutuksessa ja ristiriidoisakin keskenään, mutta kosketuspinnat jäivät lopulta ohuiksi ja agraariyhteisön rakenne ja muoto määräytyivät ja kehittyivät pääasiassa sen omista lähtökohdista ja maataloussektorin rakenteellisista muutoksista käsin.

Agraariyhteisö hyötyi teollisuudesta, koska sen omien tuotteiden markkinat laajenivat ja vakiintuivat. Toisaalta se kärsi, koska teollisuus lähes tuhosi sen ensin taloudellisesti ja myöhemmin ainakin symbolisesti tärkeän elinkeinomuodon, kalastuksen. Kilpailutilanteessa maanviljelysvoiman saanti myös vaikeutui ja siitä maksettava hinta kohoosi. Tästäkin selvittiin tuotannon rationalisoinnin avulla. Teollisuus ei tunkeutunut ”kylän” sisälle eikä vuorovaikutuksesta kehittynyt mitään yhteistä, selkeästi uutta yhteisömuotoa. Agraarisen ja teollisen vuorovaikutuksen vähäisyydestä ja mentaalista rajanvedosta selkein esimerkki on se, että tutkimuskauden aikana tuhansista teollisuusyhtiöistä vain noin kymmenen prosenttia

rekrytoitui Kemin maalaiskunnasta!

Tulos on yllättävä, mielenkiintoinen ja tärkeä. Sellaisena se haastaa monet käsitykset siitä, että 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun teollistuminen ja kaupallistuminen läpitukenvasti ja kattavasti olisi tunkeutunut agraarisen elämän alueille. Paikallinen yhteisö kykeni säilymään taloudellisena ja kulttuurisena saarekkeena tehtaanpiippujen varjossa. Tämä tutkimustulos saattaa selittää kiinnostavalla tavalla yleisemminkin suomalaisen yhteiskunnan erityispiirteitä pitkälle 1900-luvun loppupuolelle asti. Kaiken kaikkiaan tulos on hyvä osoitus koko teollistumisprosessin monitasoisuudesta ja -mutkaisuudesta.

Satokangas osoittaa vakuuttavasti tutkijakykynsä analysoidessaan laajaa ja osin rikko-naista lähdemateriaaliaan. Varsinkin demografinen analyysi on vakuuttavaa. Kirkonkirja- ja henkikirjatietojen välisten ristiriitaisuuksien analysointi on esimerkillistä ja se jo yksistään luo monissa muissa tutkimuksissa hyödynnettävää tärkeää tietoa. Muita viranomaisaineistoja on käytetty tehokkaasti. Erilaisista paikallisista konflikteista kumpuavaa asiakirjaaineistoa Satokangas analysoi myös mallikkaasti. Mitä tulee sanomalehti- ja muistitietoaineistojen mahdollisuuksiin laajasti kuvastaa aikakauden kansalaisten ajatuksia ja tunteja, niihin hän suhtautuu tarpeellisen varovaisesti.

Satokankaan kirjoittajataitoja voi vain kehua. Hyvin rikkonaisesta ja vaikeasta lähdemateriaalista hän on onnistunut kirjoittamaan sujuvan esi-

tyksen, joka kuvaa monitasois-ta ja vaikeaa prosessia hyvin. Poikkitieteellinen analyysi on ammattitaitoista, lähdemateriaalia on kerätty laajasti ja tutkimuksessa on kaikki hyvän tutkimuksen ainekset mukana. Julkaisun runsas kuvamateriaali täydentää ansiokkaasti tekstiä. Tulokset ovat kiinnostavia ja niillä on kansainvälistäkin merkitystä, eivätkä eräät käsitteelliset ja tutkimuskehikkoon liittyvät ongelmat vähennä merkittävästi tutkimuksen ansioita. Kaiken kaikkiaan Kemi-jokisuun monitasoinen ja -polvinen historia on saanut arvokkaan ja vankan historiatulkinnan.

Antti Häkkinen